

آلودگی رودخانه زر جوب شهرستان رشت به ازت و فسфер

دکتر ناصر رزاوی*
دکتر کرامت‌الله ایماندل*
مهندس حمیدپور دولت‌آبادی*
مهندس غلامعلی صالحی کوزانی*

خلاصه :

افراش جمعیت و جهش در جهت گسترش صنایع و دفع بی‌رویه فاضلابهای شهری و صنعتی شهر رشت ، به رودخانه زر جوب و گوهر رود باعث آلودگی شدید و مهم‌جانبه‌ی این دو رودخانه گردیده است .

رودخانه‌ها پس از گذراندن مسافتی حدود ۴ کیلومتر در فاصله رشت و پهلوی از طریق مرداب پهلوی وارد بحر خزر می‌گردند . مواد ازته و فسفرداری که همراه این رودخانه‌ها به‌ندر پهلوی برده می‌شوند باعث اوتروفیکاسیون آن شده و متعاقب آن کاهش تولید ماهی و بمخاطره انداختن حیات آبیان را سبب می‌گردند . در این تحقیق آلودگی آب رودخانه زر جوب رشت (زهکش سیاه‌رود) به مواد ازت‌دار و فسفردار تعیین گردید و تیجه بررسی‌ها و آزمایشات مکرر در شرایط این تحقیق نشان داد که سالیانه از طریق رودخانه زر جوب رشت ۹۳۱ تن ازت و ۱۸۴ تن فسفر بسوی مرداب بندر پهلوی حمل می‌گردد . بدینهی است برای اظهار نظر کلی در مورد وضع کیفی آب رودخانه مذکور انجام نمونه‌برداری‌های ساعتی و فصلی الزامی است که بی‌شک برای نیل باین هدف امکانات وسیع و پرسنل کافی مورد نیاز است .

متدهمه و اهمیت موضوع

توسعه جوامع ، گسترش صنایع گوناگون و افراش جمعیت ، سبب شده است که عوامل زیست محیطی (آب ، هوا ، خاک) با سرعت زیاد بسوی آلودگی پیش رود و اثرات نامطلوب خود را روی سلامت و بهداشت عمومی وارد و اقتصاد جوامع را تحت تأثیر قرار دهد . گرچه امروزه بشر با خطر شدید کمبود آب مواجه می‌باشد ولی همین منابع محدود آب در خطر بزرگ آلودگی است . تخلیه فاضلاب خام شهرها و صنایع و پساب‌های

* واحد بهسازی گروه بهداشت محیط دانشکده بهداشت و انسستیتو تحقیقات بهداشتی دانشگاه تهران .

کشاورزی که حاوی مقادیر قابل ملاحظه‌ای مواد آلی و معدنی و سوم آفت‌کش و کودهای کشاورزی میباشد در آبهای سطحی باعث آلودگی شدیدآبها شده‌آنها را به مردان تبدیل نموده و با ازین بردن آبزیان، زیانهای مالی ایجاد نموده و یکی از مهمترین منابع غذائی را در معرض نابودی قرار میدهد (کما اینکه کارشناسان شیلات معتقد هستند که نسل ماهی آزاد در دریای خزر رو باقراض میباشد). (۱)

لذا بررسی وضع موجود آبها (از نظر کیفی و کمی) و پیش‌بینی وضع آن در آینده بعنوان یک ضرورت مهم توصیه شده است . مواد ازتدار و فسفرداری که همراه رودخانه زر جوب به بندر پهلوی برده میشود باعث اوتروفیکاسیون (۲) آن گشته ، کاهش تولید ماهی در دریای خزر بدلیل میانه زیرا رودخانه زر جوب رشت (زهکش سیاه‌رود) بدلیل اینکه در مسیر خود مقدار زیادی فاضلاب دریافت نموده و آنها را به دریای خزر حمل مینماید یکی از منابع آلوده کننده دریای خزر میتواند باشد .

مخاطرات بهداشتی ناشی از مواد ازته :

نشان داده شده است که غلظت نیترات موجود در آب چنانچه از ۴۵ میلی گرم در لیتر (بر حسب نیترات) تجاوز نماید سلامتی کودکان و اطفال را بمخاطره می‌اندازد . زیرا این ماده شیمیائی بعد از احياء شدن در بدن و تبدیل آن به نیتریت باعث متابهموگلبین در خون میشود (۳ و ۴ و ۵ و ۶) .

ارتباط احتمالی بین این ماده شیمیائی و تشکیل نیتروزآمین در بدن وجود دارد . بدین صورت که ممکن است در بدن در اثر انجام یک سری فعل و انفعال بروی نیتریت مصرف شده از منابع مختلف منجمله آب مشروب و یا آمین‌های نوع دوم و سوم موجود در مواد غذائی ، نیتروزآمین در بدن تشکیل شود . اثرات سلطانزائی که به نیتروزآمین نسبت میدهد آنرا یک ماده مخاطر آبیز تلقی میکنند (۵ و ۶) . چنانچه ثابت شود نیترات آب مهمترین منبع تشکیل نیتروزآمین بوده و سلامتی انسان را از این طریق تهدید نماید ناچاراً بایستی اقدام اساسی در جهت کاهش میزان آن در آب بعمل آید . نیترات مستقیماً نمیتواند هموگلوبین را به متهموگلوبین تبدیل سازد بلکه ابتدا توسط میکروفلور طبیعی روده به نیتریت تبدیل شده ، و سپس متهموگلوبین ایجاد میگردد .

نیتروزآمین در اثر فعل و انفعال بین آمین‌های نوع دوم و نیتریت ایجاد میشود و اثر سلطانزائی این ماده روی حیوانات آزمایشگاه بشیوه رسیده است (۵ و ۶ و ۷ و ۸) . در سال ۱۹۷۱ این موضوع مجدداً توسط ماجی تأیید شده است و غده‌های سلطانی در اعضاء مختلف بدن منجمله کبد – کالیه – نای – مری و ریتین ایجاد میشود (۷ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲) . کبد اولین محلی است که تومور در آن ظاهر میشود و بعد از اینکه در اثر نکروز شدن منهدم شد ، غده‌های سلطانی در محلهای دیگر خودنمایی میکند .

ساده‌ترین نیتروزآمین دی‌متیل نیتروزآمین است که روی تمامی حیوانات آزمایش شده که اثر سلطانزائی داشته و برای کبد گوسفندان یک ماده سمی بحساب می‌آید و دوز کشندۀ آن ۵ میلی گرم بازاء هر کیلو گرم وزن بدن حیوان ، یا ۱۲ دوز / ۵ میلی گرمی بازاء هر کیلو گرم وزن بدن حیوان میباشد . احتمال تشکیل ماده سلطانزائی نیتروزآمین

در معده انسان امروزه مورد توجه قرار گرفته و مدارک معتبر در دست است که پائین بودن پ هاش معده پستانداران، برای تشکیل نیتروز آمین ها و آمین های نوع دوم از نیتریت، بسیار مناسب میباشد. بدین منظور دو آزمایش زیر انجام گردیده است^۱.

۱- ۳۱ نفر انسان تحت تأثیر تریپر داخل معدی نیتریت سدیم و دی فنیل آمین قرار گرفته سپس دی فنیل نیتروز آمین را از محتویات معده آنها جدا نمودند.

۲- در اثر خوراندن دی اتیل آمین و نیتریت بهموش سفید هیچگونه توموری تولید نشد. ولی تومورهای بدخیم در موش های که مورفولین یا، ان متیل بنزیل آمین و نیتریت سدیم خورانده شده بود دیده شد (۴ و ۵ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵).

تعدادی از ترکیبات نیتروز دارای اثرات موتوائز برروی عده ای از گیاهان و مگس سر که میباشد. در هر حال گزارش شده است که دی متیل نیتروز آمین فقط روی مگس سر که مؤثر است و پیشنهاد شده که فعالیت آن تابع سیستم متابولیکی است که در حشرات وجود داشته ولی در میکرو ارگانیسم ها وجود ندارد (۴ و ۵).

ان نیتروز و متیل اوره — ان نیتروز و اتیل اوره ، دارای اثرات شدیدتر از ترکیبات غیر طبیعی در اندام) بوده و میتوانند در اختلاف موش که در دوران حاملگی تحت تأثیر مواد فوق الذکر قرار گرفته باشند ، تولید تومور نماید.

وقوع تومور در سیستم اعصاب مرکزی و محیطی در اثر، ان نیتروز و اتیل اوره گزارش شده و در مقابل آن ذکر شده است که دی متیل نیتروز آمین ، اثر ترا توژنیک روی موش نداشته ولی تولید تومور کالیه و تومورهای دیگر در اختلاف موش های ماده ای که در سومین هفته حاملگی تحت تأثیر این ماده قرار گرفته اند نموده است .

موقعیت محل مورد مطالعه :

رودخانه زرچوب (زهکش سیاه رود) از ارتفاعات امامزاده هاشم و شالیزارهای اطراف سرچشمه میگیرد و پس از گذراندن مسافتی حدود ۴ کیلومتر در فاصله رشت و پهلوی وارد مرداب پهلوی شده و سرانجام از طریق مرداب پهلوی وارد بحر خزر میگردد. طول تقریبی رودخانه ۶۰ کیلومتر میباشد که ۶ کیلومتر در منطقه رشت قرار دارد و فاضلاب منازل و بعضی صنایع و زباله در آن تخلیه میشود .

هدف از تحقیق :

هدف ، پی بردن به میزان ازت و فسفر ناشی از دفع بی رویه فاضلابهای شهر رشت به رودخانه زرچوب میباشد. چه ازت و فسفر از عناصر غذائی لازم جهت رشد گیاهان آبری بوده و رود آنها به مقادیر زیاد در یک آکو سیستم آبی سبب رشد و تکثیر بش از حد فیتوپلانکتونها گردیده ، شکوفه آبی (واتر بلوم) ایجاد مینماید و در نتیجه آکو سیستم آبی را به مرحله اوترو فیکاسیون میرساند (۱۵ و ۱۶). با ازدیاد جلبکها و افزایش نیاز آنها به اکسیژن ، ممکن است در ساعتی از شب اکسیژن محلول موجود در آب را کاهش داده و در شرایط بسیار وخیم مقدار آنرا از حداقل لازم برای زندگی آبزیان کمتر نماید و

حیات آنان را بمخاطره بیندازد و با کنترل تخلیه و تصفیه فاضلابها میتوان از نابودی دریاچه‌ها جلوگیری کرده و شایط او لیگوتروفیک آنها را حفظ نمود.

نحوه اجرای طرح :

محاسبات براساس آزمایشات محدود اوایله که از تاریخ ۱۰ روز ۱۳۵۰ لغایت ۲۱ روز ۱۳۵۱ در زمینه اندازه گیری ترکیبات ازته موجود در آبرودخانه زرجب در فاصله ۶ کیلومتر محدوده شهر رشت در پنج ایستگاه انتخابی انجام گردید و با توجه به تغییرات میزان متوسط جریان آب (۵۵/۰ متر مکعب در ثانیه) و تغییرات مقدار متوسط ازت کل (۷/۶ میلی گرم در لیتر) از اولین تا آخرین ایستگاه بررسی نشان داد که سالیانه حدود یکهزار (۱۰۰۰) تن مواد ازته بصورت ازت کل، در محدوده شهر رشت به رودخانه زرجب افزوده میشود که تقریباً معادل ۱۸۰ تن در کیلومتر در سال میباشد. (جداول ۱ و ۲ و گراف شماره ۱۵).

با توجه باطلاعات فوق طرح تحقیقاتی مبتنی بر اندازه گیری ترکیبات ازته باشکال آمونیاک، نیتریت، نیترات و ازت آلبومینوئیدی و ترکیبات فسفر بصورت ارتوسفات و فسفات کل پیشنهاد گردید و از تاریخ ۲۷ روز ۱۳۵۲ لغایت ۱۰ روز ۱۳۵۲ بشرح زیر به مرور اجراء گذاشته شد.

نمونه برداری^۲ طی دو مرحله، مرحله اول از ساعت ۵ صبح الی ۱۲۵ و مرحله دوم از ساعت ۵ الی ۷ صبح روی شش ایستگاه انتخابی طبق جدول شماره ۳ انجام گردید و پس از انتقال با آزمایشگاه^۳ ازت آمونیاکی و نیتریت بوسیله دستگاه کمپراتور ساخت انگلستان موجود در آزمایشگاه و با استفاده از صفحات رنگی استاندارد و آزمایش نیترات، ازت آلبومینوئیدی، ارتو فسفات و فسفات کل، طبق روش استاندارد آمریکائی (۱۶ و ۱۷ و ۱۸) روی نمونه‌ها انجام گردید و سرانجام مواد ازتدار بصورت ازت کل و مواد فسفردار بصورت فسفر کل محاسبه گردید. تغییرات غلظت ازت کل و فسفر کل در ۶ ایستگاه نمونه برداری در جداول ۴ و ۵ و گراف ۲ و نمودار ستونی نشان داده شده است. طبق جداول ۴ و ۵ حد اکثر مقدار ازت کل ۱/۱۴ میلی گرم در لیتر و حداقل آن ۲/۰ میلی گرم در لیتر است (که اولی مربوط بایستگاه ۶ و متعلق به نمونه برداری مورخ ۶ روز ۱۳۵۲ و دومی مربوط بایستگاه ۳ و متعلق به نمونه برداری مورخ ۲۷ روز ۱۳۵۲ میباشد).

حد اکثر مقدار فسفر کل ۶/۰ میلی گرم در لیتر (متعلق بایستگاه‌های ۵ و ۶) که هر دو به نمونه برداری مورخ ۳/۲۷ مربوط می‌گردند) و حداقل آن ۱/۷٪ میلی گرم در لیتر (که بایستگاه یک و نمونه برداری ۵/۲ روز ۱۳۵۲ تعلق دارد).

با استفاده از جداول ۴ و ۵ و بكمک جدول ۶ مقدار مواد ازته و فسفرهای که از طریق رودخانه زرجب و از مقطع آخرین ایستگاه (محمدآباد) بطرف مرداب بندر پهلوی میروند محاسبه گردیده و نشان دهنده این حقیقت است که هر سال در شایط این تحقیق (از

۲- نقطه نمونه برداری در تمام ایستگاهها، همواره بفاصله ۲/۵ متر از کنار رودخانه و عمق ۲۵ سانتیمتر انتخاب گردید.

۳- آزمایشگاه واحد آب سازمان آب و برق منطقه شمال واقع در رشت.

لحاظ فصل و زمان ساعتی نمونه برداری) ۹۳۱ تن ازت بصورت ازت کل و ۱۸۴ تن فسفر بصورت فسفر کل همراه با آب رودخانه زرچوب بطرف دریای مازندران میروند . بدینهی است برای اظهار نظر قطعی در مورد میزان آلوده کننده های شیمیائی موجود در این رودخانه و سهم آن در آلودگی بحر خزر انجام نمونه برداری های ساعتی و فصلی الزامی است که بی شک برای نیل باین هدف امکانات وسیع و پرسنل کافی مورد نیاز است . □

تشکر

بدینوسیله از مسئولان محترم سازمان آب و برق منطقه شمال (مرکر رشت) که در انجام این تحقیق نهایت همکاری را مبذول نموده اند سپاسگزاری و تشکر مینماید .

REFERENCES

۱. بریمانی - احمد . ماهیشناسی و شیلات انتشارات دانشگاه تهران ۱۳۴۵ .
2. G. Evelyn Hutchinson Eutrophication The Scientific bacground of a contemporary practical problem (May-June) 1973. Journal of American Scientist, vol 61 page 269-278.
3. World Health Organization, (1971) International Standards For Drinking-Water, third Edition W.H.O. Geneva.
4. World Health Organization 1972 Health Hazards of The Human Environment. W.H.O. Geneva.
5. Knotek, Z. & Schmidt, P. (1964) Pediatrics, 34, 78.
6. Carlson J. David and et al Nov. (1970) Methemoglobinemia from well water nitrates Journal. Annals of Internal Medicine vol 73 No. 5 page 757-59.
7. World Health Organization, Expert Committee on the Prevention of Cancer (1964) Report, Geneva (Wld. Hlth. Org. techn. Rep. Ser., No. 276)
8. Magee, P.N. and Barhes, J. M. (1962) J. Path. Bact., 84-19.
9. Magee, P.N. & Barnes, J.M. (1967) Advance. Cancer Res., 10, 163.
- 10a. Arvin. M. and et al Sept. (1971) Acute Synergistic Toxicity and Hepatic Necrosis following oral administration of Sodium Nitrite and Secondary

Amines to mice. Journal Cancer Research vol 31 page 1201-1205.

- 10b. Lee, D.H.K. (1970) Environm. Res., 3, 484-511.
11. Shuval Hillel and et al Aug (1972) Epidemiological and Toxicological aspects of Nitrates and Nitrite in the Environmental. American Journal of Public Health vol 62, No. 8 page 1042.
12. Palson. C.J. 1969 Clinical Toxicology Poisoning by Nitrites page 109-114.
13. Floyd B. Taylor 1971 Trace elements and compounds in waters. Journal A.W.W.A. page 728-733.
14. Babbitt E. Horold and et al 1962 Water Supply Engineering, other diseases associated with water page 370-392, 399.
15. Wells R.J. 1973 The Influence of Raw Water Quality on Purification for Paublic SuPPly Journal water Pollution Control Vol 27-No 2 page 151-152.
16. American Public Health Association, American Water Works Association & Water Pollution Control Federation 1971 Standard methods for the examiuation of water and wastewater, 13th ed,, New Yerk, APHA.
17. Fair Gordon and Geyer John 1963 Water Sopply and Wastewater Disposal page 12, 516, 540.
18. Burns, D.E. and Baumann E.R. Feb (1970) Chemistry of Nitrogen and Phosphorus in water. Journal A.W.W.A. page 128-131.

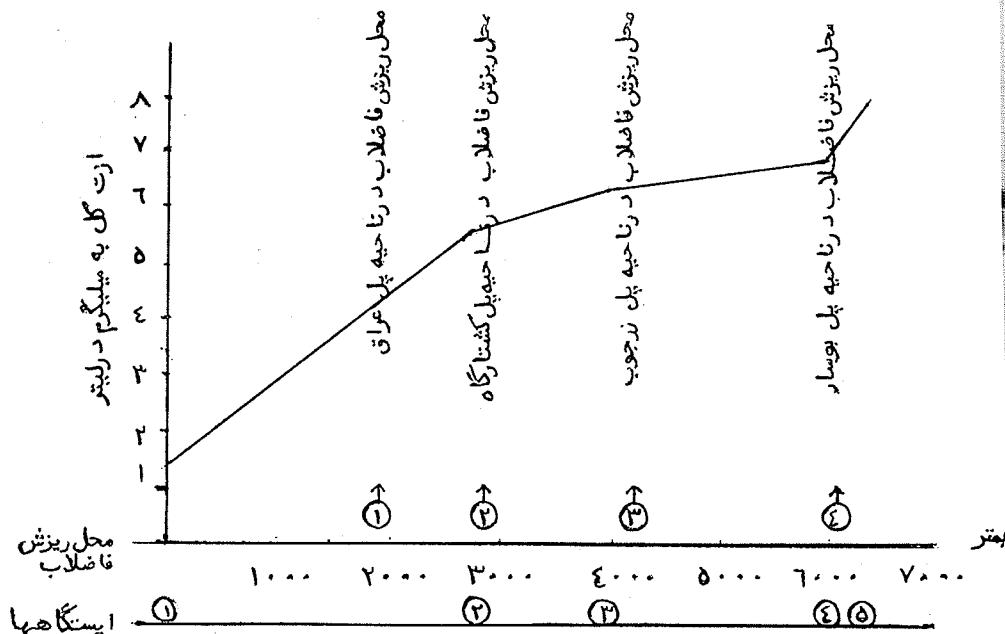
آلودگی رودخانه زرچوب ...

جدول ۱ - تغییرات ازت کل در ۵ ایستگاه نمونه برداری طی ۹ نوبت آزمایش
بر حسب میلی گرم در لیتر

ایستگاه	محل	مقدار متوسط ازت کل طی ۹ نوبت نمونه برداری	حداکثر	حداقل
۱	قبل از پل اول کوی کارمندان سازمان آب و برق منطقه شمال	۱/۳۰	۲/۷۰	۰/۴۰
۲	قبل از کشتارگاه	۵/۵۰	۷/۲۰	۳/۱۰
۳	قبل از پل زرچوب	۶/۳۰	۸/۴۰	۴/۵۰
۴	قبل از پل بوسار	۶/۹۰	۸/۸۰	۵/۰۰
۵	بعد از پل بوسار	۸/۰۰	۹/۸۰	۶/۱۰

جبلول شماره ۲ — مقدار و تعییرات جریان آب در رودخانه زرگوب رشت طی نوبت نموده بداری در بهار ۱۳۵۱
مریوط به استگاههای اندازه گیری جریان کوی کارمندان سازمان آب و برق منطقه شمال در رشت و کمال در پیربازار
تاریخ نموده بداری
۱/۱۰
۱/۲۵
۱/۲۸
۲/۹
۲/۱۵
۲/۲۰
۲/۳۰
۳/۱۰
۳/۲۰
۴/۴۲۰
۳/۱۲۰
۳/۱۴۰
۹/۶۸۰
۳/۹۶۰
۲/۴۰۰
۲/۳۰۰
۲/۲۰۰
۲/۱۰۰
۸/۹۰۰
جریان آب در سیمه ۴
مترا مکعب در ثانیه
جریان آب در کمال
بهمتر مکعب در ثانیه
۳/۲۰۰
۴/۱۵۰۰
۲/۶۰۰
۱/۱۸۵۰
۲/۱۰۰۰
۲/۴۰۰
۱۳/۸۰۰

آلودگی رودخانه زرچوب ...

گراف شماره ۱

تماییش وضع تغییرات ازت گل در ۵ ایستگاه انتخابی در

رودخانه زرچوب رشت

جدول شماره ۳ - فاصله بین ایستگاههای نمونه برداری

ردیف	نام محل برداشت	فاصله از محل برداشت (کیلومتر)	ردیف	نام محل برداشت	فاصله از محل برداشت (کیلومتر)
۱	بهردان - حدود ۲۰ متر بالاتراز محل ریزش کانال	۰	۱	فاضلاب	۰
۲	سرآسیاب - قبل از اختلاط با شعبه دامپوری	۱۲/۸	۲	زیربل - قبرساز	۱۲/۸
۳	قبل از پل اول کوی کارمندان آب و برق	۱۵/-	۳	زیربل - خمسه بازار	۱/۲
۴	زیربل - خمسه بازار	۱۲/۲	۴	زیربل - پیرساز	۶/۲
۵	زیربل - پیرساز	۲۲/۹	۵	محمد آباد - (نبش قهوه خانه)	۶/۲
۶	محمد آباد - (نبش قهوه خانه)	۲۲/۹	۶		۰/-

جدول شماره ۴ - متوسط غلظت ازت کل بهمیلی گرم در لیتر در ۶ ایستگاه نمونه برداری

شماره ایستگاه	متوسط ازت کل به میلی گرم در لیتر	حد اکثر (میلی گرم در لیتر)	حداقل (میلی گرم در لیتر)
۱	۰/۰۴	۰/۸۶	۰/۲۸
۲	۰/۸۳	۱/۵۱	۰/۲۹
۳	۰/۸۴	۱/۲۸	۰/۲۲
۴	۱/۴۶	۱/۶۱	۱/۱۷
۵	۱/۵۳	۱/۸۵	۱/۱۵
۶	۱/۲۲	۲/۱۴	۱/۳۹

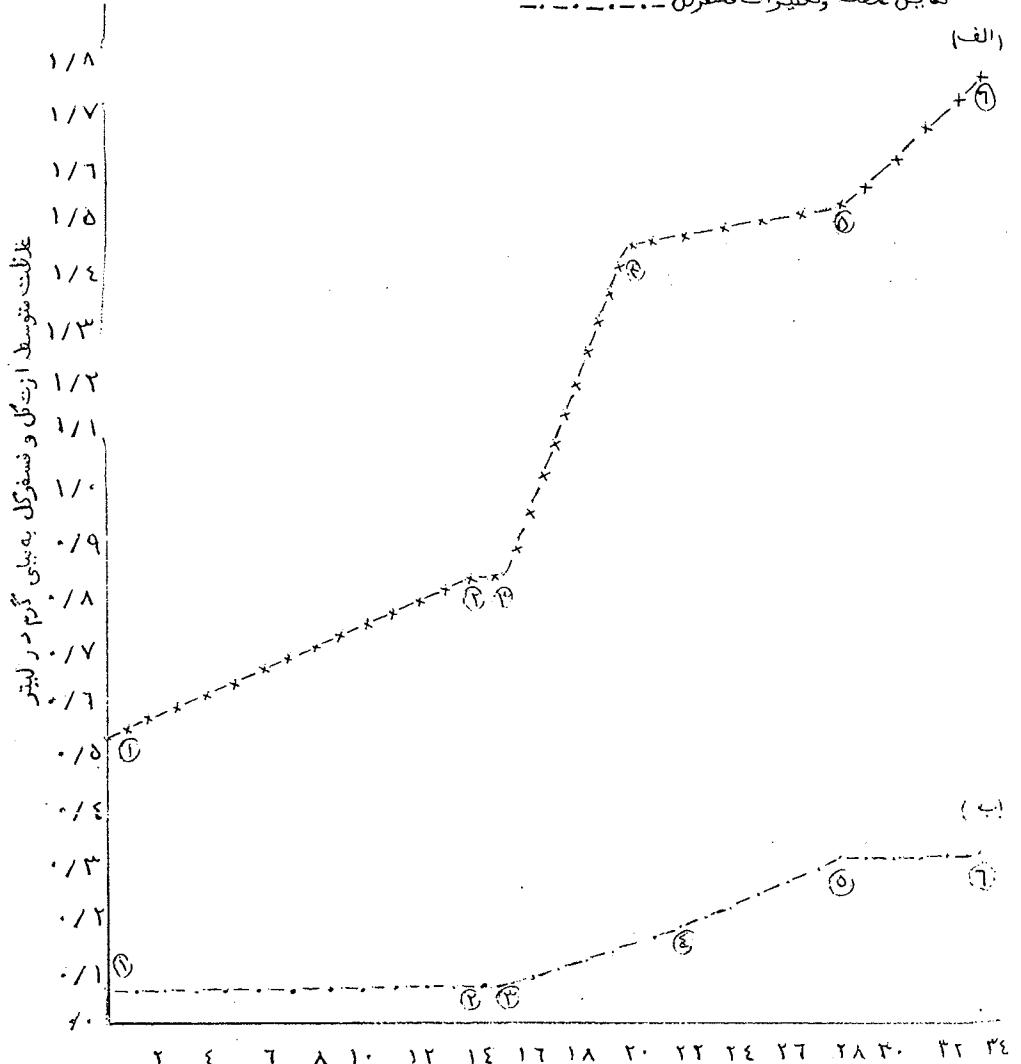
جدول شماره ۵ - متوسط غلظت فسفر کل بهمیلی گرم در لیتر در ۶ ایستگاه نمونه برداری

شماره ایستگاه	متوسط فسفر کل به میلی گرم در لیتر	حد اکثر (میلی گرم در لیتر)	حداقل (میلی گرم در لیتر)
۱	۰/۰۶۲۹	۰/۱۰۵۶	۰/۰۱۷۰
۲	۰/۰۲۱۳	۰/۰۹۲۴	۰/۰۰۵۲۸
۳	۰/۰۶۸۶	۰/۱۳۲۰	۰/۰۳۳۰
۴	۰/۱۲۹۰	۰/۲۳۰۰	۰/۱۰۵۶
۵	۰/۳۰۳۶	۰/۶۶۰۰	۰/۱۲۲۰
۶	۰/۳۲۱۰	۰/۶۶۰۰	۰/۱۲۲۰

آلودگی رودخانه زر جوب . . .

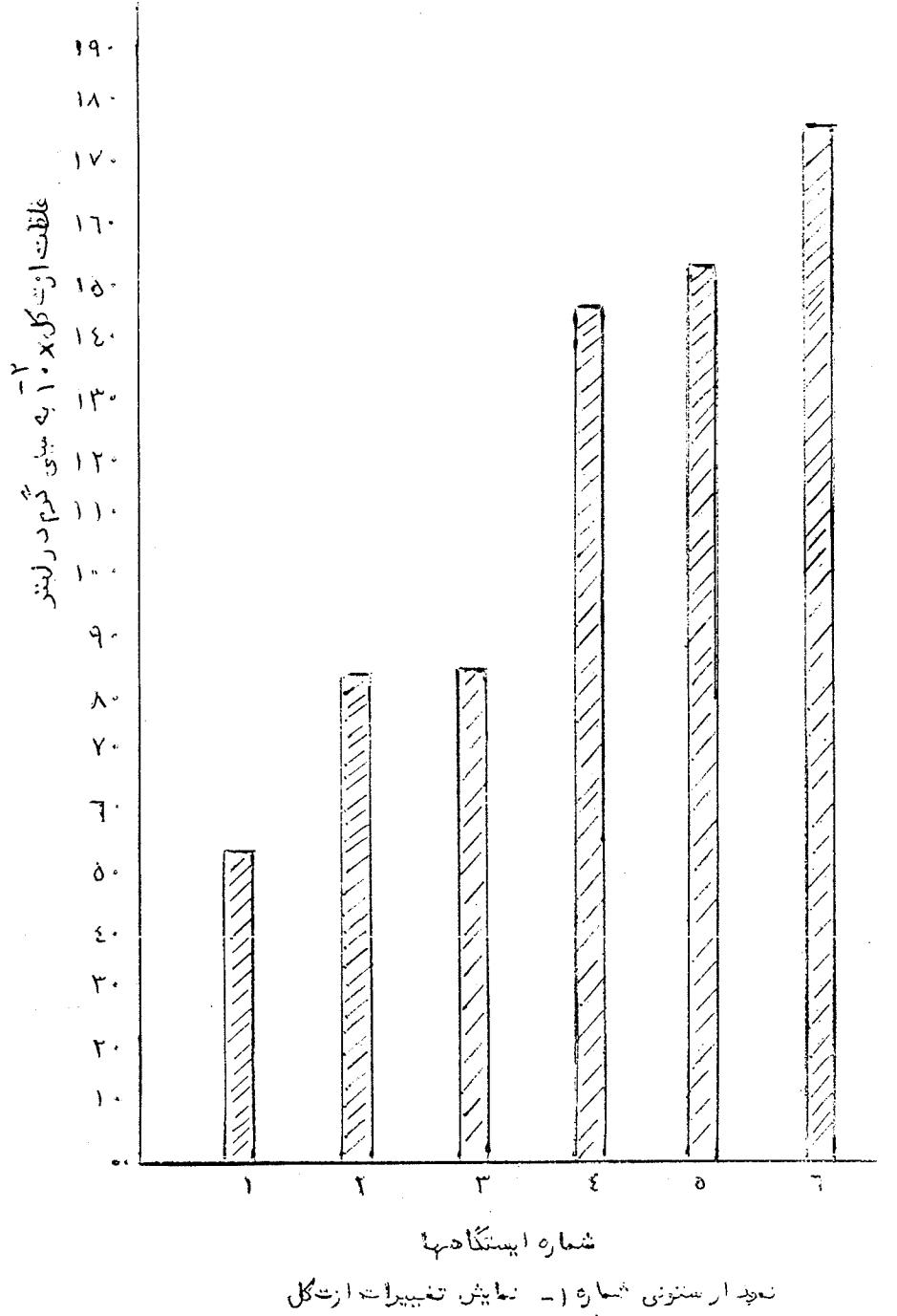
نمایش غلظت و تغییرات ازت کل - $x-x-x-$
نمایش غلظت و تغییرات فسفر کل - $---$

گراف ۳

ناتیجه ایستگاهها به کیا و نظر

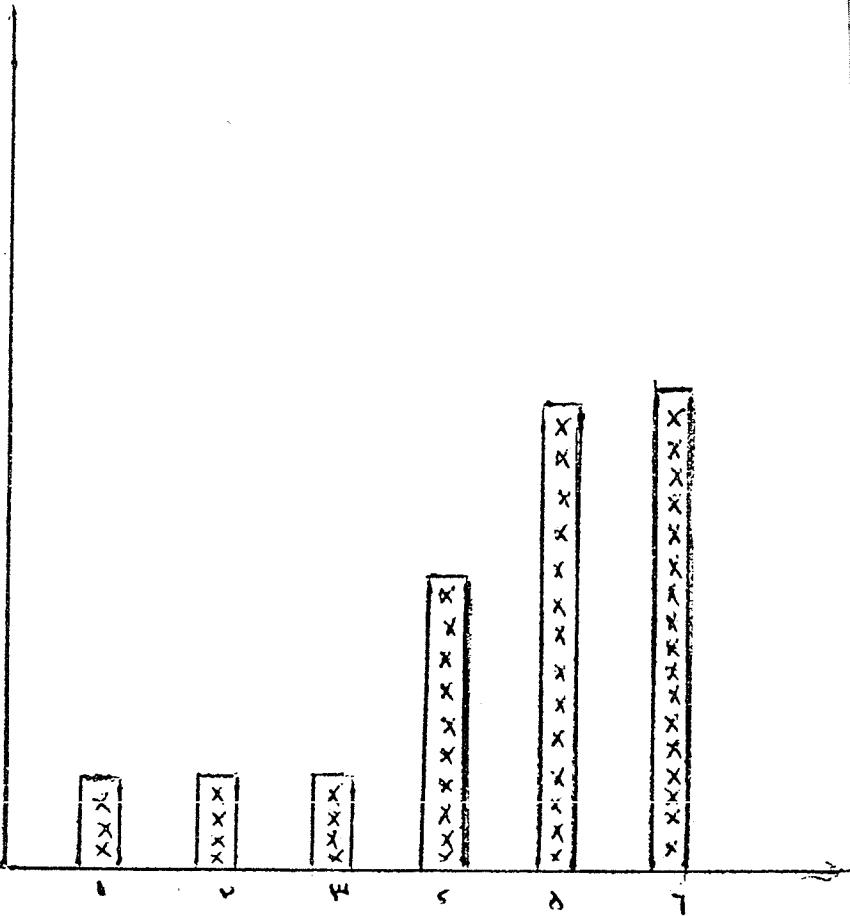
نماینده های (الف) و (ب) - نمایش غلظت و تغییرات ازت کل و فسفر کل

آلودگی رودخانه زرچوب . . .

نماشتن فسفر کل X° به عبارت گرم در پیش

۵۰
۴۰
۳۰
۲۰
۱۰
۰

شماره اینستگاه ها

نحوه ارزشمندی شماره ۲ - نمایش تغییرات فسفر کل

二

۱

1

1

• 3

w

6

卷之三